

Abandonament escolar a les Illes Balears: anàlisi de tendències

Josep Lluís Oliver Torelló

M. Belén Pascual Barrio

RESUM

L'abandonament dels estudis és una de les problemàtiques que preocupa més els organismes educatius i institucions nacionals i internacionals. En aquest sentit, l'abandonament escolar és un problema greu a la nostra comunitat autònoma que pot dificultar la cohesió social i posar en risc les trajectòries d'inserció social d'un nombre notable d'individus.

RESUMEN

El abandono de los estudios es una de las problemáticas que preocupa más los organismos educativos e instituciones nacionales e internacionales. En este sentido, el abandono escolar es un problema grave en nuestra comunidad autónoma que puede dificultar la cohesión social y poner en riesgo las trayectorias de inserción social de un número notable de individuos.

L'abandonament dels estudis és una de les problemàtiques que preocupa més els organismes educatius i institucions nacionals i internacionals. De fet, és un dels temes prioritaris de les línies d'acció educativa que impulsa la Comissió Europea. Concretament, les principals recomanacions del Consell Europeu de Lisboa de 2000 s'adreçaven als col·lectius que tenien més risc d'abandonar de manera prematura l'educació i la formació, ja fos per motius socioeconòmics, familiars o ètnics.¹

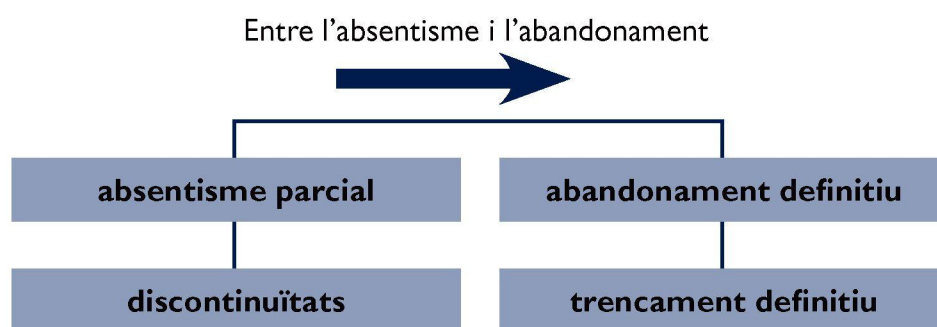
La Unió Europea considera fonamental per al desenvolupament individual i social continuar els estudis més enllà de l'ensenyament obligatori. La rellevància que dona als estudis postobligatoris fa que es consideri abandonament escolar primerenc el cas dels joves que, havent arribat a l'ensenyament secundari obligatori, no continuïn els estudis (MEC 2006). Però, quines dimensions té el fenomen de l'abandonament escolar?, quines són les causes que el provoquen?, quines són les solucions més recomanables?

L'escola tradicionalment ha estat una de les principals institucions que ha garantit els principis democràtics i afavoridors de la igualtat d'oportunitats. Però el nivell d'ajustament entre les intencions i l'assoliment no és gaire esperançador. El segle XX, tot i l'interès dels governs democràtics a fer extensiu el dret a l'educació a tota la població, les investigacions mostren que les desigualtats es mantenen i que, a més, es reproduïen en la societat. Si els anys cinquanta i seixanta l'exigència política i social que representava el principi d'igualtat d'oportunitats a l'educació es confonia amb l'aprofitament dels talents disponibles (l'escola com a mitjà afavoridor de la mobilitat social), a partir dels anys seixanta la institució va ser replantejada de manera crítica (a partir d'investigacions dutes a terme principalment als Estats Units). Aquests estudis varen ser plantejats amb la intenció de potenciar reformes socials en contra de la desigualtat econòmica (Vara 1997, 197). En aquest context destaquen els treballs de Coleman (1966) i Jencks (1972), que, com a primeres investigacions sobre el «fracàs escolar», mostren que aquest fenomen afecta sobretot els nins provinents d'entorns populars. A partir d'aquests anys comença a ser rellevant la investigació sobre fracàs escolar, que intenta descobrir les contradiccions latents en el sistema social, explicar l'origen de les desigualtats,

¹ CONSEJO ECONÓMICO Y SOCIAL DE ESPAÑA. (2006). *Economía, trabajo y sociedad. Memoria sobre la situación socioeconómica y laboral*. Madrid: CES ESPAÑA. Es pot consultar a: <<http://www.ces.es>>. Concretament, recomana la inserció primerenca als nivells preobligatoris d'educació infantil.

analitzar les classes socials i la relació existent entre el sistema de classes i el fracàs escolar (Forquin 1985, 198).

A l'actualitat una d'aquestes contradiccions és l'abandonament escolar primerenc. El fenomen de l'abandonament no pot ser observat com a fet aïllat i nou, ja que des del moment que l'escolaritat és obligatòria per llei, la desescolarització en l'edat teòricament obligatòria és possible. A l'Estat espanyol, la LOGSE, com a reforma comprensiva del sistema educatiu aprovada l'any 1990, preveu per primera vegada incloure els estudis obligatoris dels nivells educatius corresponents a la franja dels 14-16 anys. Per tant, la no escolarització en aquestes edats no comença a ser una novetat fins que no s'implanta la llei en qüestió. Abans, l'escolarització obligatòria (i també l'abandonament de l'escola) considerava que l'edat màxima eren els catorze anys.

D'acord amb M. García (2007), l'abandonament o la desescolarització precoç implica el trencament escolar definitiu entre els dotze anys i els setze. Mentrestant, el trencament escolar parcial (absentisme) consisteix a matricular-se a un curs i tenir-hi una assistència irregular i amb absències injustificades.² L'absentisme és considerat un fenomen invisible (tot i que sabem que es concentra en uns centres i territoris determinats), dinàmic, fluït i multiforme. No hi ha una definició institucional compartida i manquen indicadors explícits. A més, les classificacions de l'absentisme recollides a l'estudi de García (2001) són molt variades:

- Baix, mitjà, alt
- Puntual, esporàdic, regular, crònic, intermitent
- Aïllat, perllongat, total
- Lleuger, greu, crònic, abandonament, desescolarització
- Aïllat, preventiu, periòdic, parcial, total

² Altres conceptes relacionats que descriuen situacions pròximes, però no comparables, són la no escolarització (no matriculació a les primeres edats) o l'escolarització tardana (matrícules posteriors al començament del curs).

A la nostra comunitat autònoma, les classificacions que emprava la Conselleria d'Educació són les següents:

TIPOLOGIES D'ABSENTISME				
	Esporàdic	Intermitent	Crònic	Desescolarització
Educació infantil/ primària	1-5 Dies	6-10 Dies	11-15 Dies	16-20 Dies
Educació secundària	6-29 Per. Lectius	30-59 Per. Lectius	60-89 Per. Lectius	90-120 Per. Lectius
% Assistència	5%-15%	16%-50%	51%-75%	76%-100%

L'absentisme és el resultat de la interacció de factors diversos i pot evolucionar de maneres diverses. El resultat pot ser abandonar el sistema educatiu, reingressar-hi posteriorment, afavorir el començament de pràctiques predelictives o precipitar la inserció laboral. Entre l'alumnat trobam situacions de partida molt diverses, trajectòries escolars o rendiments i representacions diferents, i posicions socials de la família vàries. Les causes també poden ser moltes, així com hi pot influir el grup d'iguals, les percepcions i les expectatives familiars i personals respecte del futur i l'escola. Per tant, com a fet interactiu i heterogeni, és preferible —d'acord amb García, M. (2007)— emprar la denominació «absentismes» per defugir visions uniformadores i reduccionistes d'aquest fet social.

Les possibles causes de l'absentisme són diverses: des dels condicionants socials, econòmics i culturals i la influència de la família en el clima escolar, fins a les respostes pedagògiques del professorat. És a dir, podem diferenciar les variables relacionades amb el nivell macro (situacions de risc, condicionaments socials i familiars, determinants estructurals, entorn socioeconòmic, polítiques socials, educatives, etc.) i les relacionades amb el nivell micro (els processos biogràfics de socialització, l'entorn més proper, l'organització educativa dels centres, les variables psicosocials, les característiques individuals i familiars de l'alumnat).

L'absentisme també pot tenir moltes conseqüències. La principal és l'augment de la vulnerabilitat i el risc d'exclusió social. Alguns dels efectes directes del trencament amb el sistema educatiu són la no adquisició de coneixements bàsics, la limitació de les oportunitats i de la motivació a participar en accions formatives futures i la manca de credencials per accedir al mercat laboral. A més, l'absència de credencials, des del punt de vista dels empresaris, és interpretada com a desafecció per l'escola i per la feina.

Els enfocaments teòrics sobre l'absentisme i l'abandonament escolar sovint s'han centrat en l'anàlisi de l'individu per sobre d'altres factors socials, polítics i organitzatius. Així, en el context sobretot nord-americà, han estat estudiades les característiques dels alumnes i les seves conductes acadèmiques; per això, han intentat definir els factors de risc —socials i acadèmics— associats a l'abandonament (González 2006, 4). En aquest sentit, les estadístiques mostren que els alumnes amb risc social elevat tenen més possibilitats de manifestar conductes acadèmiques de risc.

Aquest plantejament —seguint la revisió que fa González (2006) sobre les aportacions d'altres autors— és limitat, en tant que no té en compte el context organitzatiu en què es formen els

alumnes i el paper que pot tenir amb relació a l'abandonament: el context i l'organització no són neutres i també són responsables de l'abandonament. Si existeix el convenciment sobre el paper que té l'escola en la perseverança i el rendiment escolar, de la mateixa manera, la política i la pràctica educatives poden ser determinants en l'abandonament escolar. L'observació de l'escola pot ajudar-nos a comprendre els desajustaments de què parla Hixson (1993, citat per González 2006, 6): «Els alumnes són posats en risc quan experiencien un desajustament entre les seves circumstàncies i necessitats, i la capacitat o disponibilitat de l'escola per acceptar, acomodar o respondre-hi de manera que donin suport i possibilitin el màxim de desenvolupament i creixement social, emocional i intel·lectual [...]. El focus dels esforços, per tant, l'hauríem de fixar a augmentar la nostra capacitat de resposta professional i institucional més que a categoritzar i penalitzar els alumnes simplement per ser com són».

El context de l'abandonament escolar a les Illes Balears

A les Balears, el percentatge d'abandonament educatiu primerenc és superior a la mitjana de tot l'Estat. L'any 2006 un 34,9% de la població d'entre 18 i 24 anys no assolí el nivell d'educació secundària de segona etapa i no seguí cap tipus d'educació o formació; aquesta xifra és, per tant, un 5% superior que la del conjunt de l'Estat. Encara així, hi ha hagut un descens dels percentatges els darrers deu anys: l'any 1996 el percentatge va arribar al 40,4% de la població (vegeu el quadre 1).

Aquest percentatge és molt més elevat en el cas dels homes que en el de les dones: un 24,3% de les dones (1,4% més que al conjunt de l'Estat) i un 44,7% dels homes (un 9% més que al conjunt de l'Estat). De les divuit comunitats autònomes, les Balears ocupen el sisè lloc més desfavorable de les estadístiques generals i el quart lloc de les dels homes. Les comunitats que tenen un nivell d'assoliment dels estudis obligatoris més elevat són Navarra, el País Basc i Astúries.

Això a banda, només el 51% de la població d'entre 20 i 24 anys a les Balears ha assolit almenys el nivell d'ensenyament secundari de segona etapa: 10,6 punts més que al conjunt de l'Estat. En el cas dels homes, la situació és encara més greu: només un 41,7% dels homes davant el 60,6% de dones que assoleixen com a mínim aquest nivell. Respecte dels anys anteriors, no s'han produït gaires canvis: en cinc anys s'ha incrementat el nivell d'assoliment un 0,3% entre la població en general i un 2,2% entre la masculina. Al contrari, ha minvat el nivell d'assoliment de les dones i ha passat del 62,1% al 60,6%. Si fem una lectura comparada amb totes les comunitats autònomes, l'any 2006 les Balears ocupen el penúltim lloc, únicament per davant de Ceuta i Melilla. L'any 2001 les Illes varen ocupar el darrer lloc, amb el 50,7% de població d'entre 20 i 24 anys que havia assolit almenys el nivell d'ensenyament secundari de segona etapa (vegeu el quadre 2).

D'acord amb els darrers informes del MEC, una de les problemàtiques principals del sistema educatiu espanyol és la poca participació en educació secundària postobligatòria i l'índex elevat de fracàs escolar (Calero 2006).³

³ Altres problemàtiques que hi estan relacionades: l'accés a l'educació infantil en la franja de 0-3 anys; els problemes d'integració educativa de l'alumnat immigrant; la intensificació de les desigualtats entre centres públics i privats, o les asimetries en la despesa pública en educació per alumne.

QUADRE 1. ABANDONAMENT EDUCATIU PRIMERENC: POBLACIÓ DE 18 A 24 ANYS QUE NO HA ASSOLIT EL NIVELL D'EDUCACIÓ SECUNDÀRIA 2A ETAPA I QUE NO SEGUEIX CAP TIPUS D'EDUCACIÓ NI DE FORMACIÓ

	TOTAL			HOMES			DONES		
	1996	2001	2006	1996	2001	2006	1996	2001	2006
ESTATAL	32,3	29,2	29,9	37,6	35,6	35,7	27	22,7	23,7
ILLES BALEARNS	40,4	38,9	34,9	51,8	47,9	44,7	30	29,5	24,3

Font: MEC. (2008). *Las cifras de la educación en España. Estadísticas e indicadores. Curs 2005-2006.*

QUADRE 2. NIVELL DE FORMACIÓ DE LA POBLACIÓ JOVE. PERCENTATGE DE POBLACIÓ D'ENTRE 20 I 24 ANYS QUE HA ASSOLIT ALMENYS EL NIVELL D'ENSENYAMENT SECUNDARI 2A ETAPA

	TOTAL			HOMES			DONES		
	1996	2001	2006	1996	2001	2006	1996	2001	2006
ESTATAL	61,5	65	61,6	55,6	58,8	54,6	67,4	71,4	69
ILLES BALEARNS	-	50,7	51	-	39,5	41,7	-	62,1	60,6

Font: MEC. (2008). *Las cifras de la educación en España. Estadísticas e indicadores. Curs 2005-2006.*

Tenint en compte aquests indicadors, el sistema educatiu de les Illes Balears és molt més vulnerable que el de les altres comunitats autònomes. Els indicadors que aporten informació sobre la situació de l'escolaritat són les taxes d'idoneïtat en l'edat de cursar els estudis i les taxes netes d'escolaritat, principalment dels nivells d'ensenyament secundari no obligatori i dels de promoció a l'ESO. Això a banda, la presència d'alumnat estranger ha col·laborat de manera significativa a l'augment de la matriculació en els nivells d'escolaritat obligatòria (CES 2007).

En relació amb les taxes d'idoneïtat⁴ a les Illes Balears, a tots els nivells educatius obligatoris són inferiors a les estatals. A partir dels deu anys, els alumnes de les Balears —entre un 6% i un 8% menys que a la resta de l'Estat— cursen els estudis que teòricament corresponen a la seva edat. Aquestes diferències s'accentuen més en el cas dels nins, que, a tots els nivells, tenen taxes d'idoneïtat inferiors a les de les nines. El curs 2006-2007 únicament el 53,8% dels al·lots de catorze anys —el 67% de les al·lotes— varen cursar els estudis que els corresponien; una taxa que és 3,6 punts —1,5 punts en el cas de les al·lotes— inferior a la del curs anterior. Només un 44,7% dels al·lots de quinze anys —el 58,3% de les al·lotes— cursaren els estudis que els corresponien per edat, un percentatge que és 1,2 punts inferior al del curs anterior —0,4 punts per sobre, en el cas de les al·lotes.

A l'educació secundària, les taxes netes d'escolaritat revelen el grau elevat d'abandonament dels estudis. Si als quinze anys —tot i que l'escolaritat és obligatòria— ja s'hi comença a detectar un descens que situa les Balears 4 punts per sota de la mitjana de l'Estat —93,2% enfront del 97,5%—, a partir d'aquesta edat la diferència encara és més accentuada:

- Només el 77,8% dels joves de setze anys de les Balears estan escolaritzats; són un 10% menys que al conjunt de l'Estat.
- Només el 61% dels joves de disset anys estudia; un 14,7% menys que a tot l'Estat.
- Només un 30,5% dels joves de divuit anys estudien; un 7,5% menys que a tot l'Estat.

Les taxes de promoció

Atenent les dades de promoció del MEC, l'evolució de les taxes brutes de població que han finalitzat els estudis d'ESO⁵ entre els cursos 2000-2001 i 2004-2005 es redueix de manera sostinguda tant a l'Estat com a les Illes Balears. La diferència de les Balears respecte de l'Estat és destacable: de 5 a 9 punts a l'ESO. A més, a tots els cursos, tant a Espanya com a les Illes Balears, les al·lotes tenen taxes de promoció més elevades que els al·lots.

El context ocupacional i l'abandonament escolar

Un dels factors que ha actuat fins ara a la nostra comunitat autònoma com a desincentivador de la continuació dels estudis a nivells diferents —especialment els propis de l'educació secundària i posteriors— és l'estructura del sistema productiu, centrada en el sector serveis, l'hoteleria i la construcció.

Com és sabut, la manera concreta com es desenvolupen les trajectòries individuals d'inserció laboral està molt condicionada pel tipus d'estructura productiva de cada territori. En aquest sentit, pensam que l'estructura i les característiques del sistema laboral propi de les Illes actua com una

⁴ La taxa d'idoneïtat és el percentatge d'alumnat que té l'edat en què es considera que ha d'estar matriculat al curs que teòricament li correspon per edat.

⁵ La taxa bruta de població que finalitza és la relació percentual entre l'alumnat, de totes les edats, que finalitza un ensenyament i la població de l'«edat teòrica» de començar el darrer curs de l'ensenyament.

font d'oportunitats d'inserció laboral per a molts de joves, però també com a desincentivador de les trajectòries d'inserció basades en la formació més a llarg termini. Actua d'una manera determinada, negant o possibilitant oportunitats d'inserció; dirigint els joves envers uns itineraris formals i no formals determinats que condicionaran també el seu accés al treball.

En aquest sentit, pensam que no podem abordar la descripció dels processos d'abandonament prematur dels estudis i d'inserció laboral precoç dels joves a les Balears sense saber la manera com actua el mercat de treball a les Illes, a quins sectors laborals són «derivats» els joves i quines són les condicions i els requeriments d'aquests sectors.

Al cap i a la fi, la inserció en un territori específic esdevindrà captiva de les possibilitats reals del mercat i això pot xocar amb les preferències «vocacionals». Els subjectes, doncs, no som lliures per escollir la feina a què ens volem dedicar, sinó que elegim a partir de les nostres preferències —i especialment de les necessitats— i de l'oferta de mercat.

Normalment, hom considera que la inserció laboral és resultat del binomi «empleabilitat-ocupabilitat», entesa la primera com allò vinculat a les capacitats i competències dels subjectes i que afecta la seva probabilitat d'inserció laboral; «ocupabilitat» es refereix a les oportunitats i demandes que fa i que provenen del mercat laboral. En aquest darrer sentit, a la taula que veiem a continuació, podem observar quines són les ocupacions que de fet són més contractades —i, en conseqüència, més demanades— a les Balears (vegeu el quadre 3). Podem observar que l'hoteleria i la construcció són les activitats productives que generen més contractes i, en conseqüència, les que tenen més demanda.

QUADRE 3. LES OCUPACIONS MÉS CONTRACTADES PER GÈNERE, 2006

	Absoluts	%	Acumulat
Dones			
Personal de neteja d'oficina i hotels	43.900	22	22
Cambreres, bàrmans i assimilats	28.399	14,3	36,3
Dependentes i exhibid. de botigues, magatzems	25.637	12,9	49,2
Treballadores administratives, en general	18.419	9,2	58,4
Cuineres i preparadores de menjar	7.840	3,9	62,3
Auxiliars infermeria hosp.	4.838	2,4	64,8
Recepcionistes d'establiment no oficina	4.226	2,1	66,9
Infermeres	3.422	1,7	68,6
Animadores comunitàries	3.128	1,6	70,2
Peons del transport i descarregadores	2.701	1,4	71,5
Total de les 10 ocupacions	142.510	71,5	-
Total contractació dones	199.215	-	-
Homes			
Picapedrers	36.745	15,3	15,3

Continua

	Absoluts	%	Acumulat
Peons de la contrucció d'edificis	26.211	10,9	26,2
Cambrers, bàrmans i assimilats	24.848	10,3	36,5
Peons del transport i descarregadors	12.256	5,1	41,6
Cuiners i preparadors de menjar	10.592	4,4	46
Personal de neteja d'oficina i hotels	10.039	4,2	50,2
Dependents i exhibid. de botigues, magatzems	6.686	2,8	52,9
Taxistes, conductors auto., furgoneta	5.722	2,4	55,3
Conductors de camions	5.151	2,1	57,4
Peons indústries manufactureres	5.120	2,1	59,6
Total de les 10 ocupacions	143.370	59,6	-
Total contractació homes	240.652	-	-

Font: SOIB (recollides de l'Anuari del Consell Econòmic i Social, 2006).

Pot ser interessant comparar la taula anterior amb la que correspon a les deu ocupacions més demandades pels joves desocupats l'any 2005 (vegeu el quadre 4).

QUADRE 4. LES OCUPACIONS MÉS DEMANDADES PELS JOVES DESOCUPATS, 2005

	Absoluts	%	Acumulat
Dones			
Dependentes de comerç	1.883	28,6	28,6
Cambreres, bàrmans i assimilats	850	12,9	41,5
Taquígrafes i mecanògrafes	831	12,6	54,1
Personal de neteja d'oficina i hotels	670	10,2	64,3
Caixeres, taquilleres	204	3,1	67,4
Perruqueres, trat. bellesa i assim.	186	2,8	70,2
Recepcionistes establiment no oficina	166	2,5	72,7
Treballadores per tenir cura de nins	148	2,2	75
Cuineres i preparadores de menjars	137	2,1	77,1
Peons indústries manufactureres	108	1,6	78,7
TOTAL atur dones menors de 30 anys	6.583		
Homes			
Cambrers, bàrmans i assimilats	712	13	13
Peons de la contrucció d'edificis	545	9,9	22,9
Peons del transport i descarregadors	417	7,6	30,5
Picapedrers	301	5,5	36

Continua

	Absoluts	%	Acumulat
Taquígrafs i mecanògrafs	272	5	40,9
Peons indústries manufactureres	228	4,2	45,1
Dependents de comerç	216	3,9	49
Cuiners i preparadors de menjar	193	3,5	52,5
Personal de neteja d'oficina i hotels	166	3	55,5
Mecànics i ajustadors de vehicles	154	2,8	58,4
TOTAL atur homes menors de 30 anys	5.490		

Font: SOIB. Elaboració: Centre d'Estudis i Programes Laborals de les Illes Balears.

Característica comuna a moltes de les ocupacions d'aquests àmbits laborals és que tenen poca exigència de qualificació, acompanyada sovint de salaris baixos⁶ i de situacions contractuals i laborals de poca qualitat —temporals sempre, tant per les característiques del sectors esmentats com per factors vinculats a la rotació que és pròpia d'aquests sectors empresarials. Així, no és d'estranyar que el sector hoteler sigui un dels que generen més ocupació, però també un dels que tenen més atur.

L'exigència del mercat laboral pel que fa al nivell formatiu dels treballadors es pot apreciar al següent quadre (vegeu el quadre 5).

QUADRE 5. EXIGÈNCIA DE NIVELL FORMATIU EN EL MERCAT LABORAL	
	% demanda en el mercat laboral
Nivell d'estudis	
Sense estudis	5,5
Educació obligatòria	78,8
Batxiller	8,9
Grau mitjà i FP	4,6
Estudis universitaris	2,2

Font: GADESO, elaborat de SOIB, 2002.

Així i tot, molts de joves veuen que aquestes activitats són una manera ràpida i fàcil de realitzar la seva transició del món educatiu al laboral i, per als més joves, aquesta transició apareix amb freqüència com una alternativa atractiva i integrada en el seu indret de residència. De la relativa facilitat dels joves per trobar feina en diu molt la dada corresponent a les contractacions.

L'any 2005 el 50% del total dels contractes que es formalitzaren eren de joves que tenien menys de trenta anys. El 9,3% foren indefinits i el 90,7%, temporals (només un 1,3% varen ser de contractes formatius). Del total dels contractes temporals, el 52,2% tingueren una durada igual o inferior a tres

⁶ Segons l'OBJOVI, l'any 2005, els joves de les Illes que feien feina —ja fos en primera ocupació o en una altra— cobraven un sou mitjà de 953 €.

mesos; un 24,9%, entre tres mesos i dotze, i un 22,6% foren de durada indeterminada. A més, les contractacions dels joves varen augmentar respecte de l'any 2004.

L'edat mitjana en què els joves tenen la seva primera experiència laboral és als 17,4 anys, dada que coincideix notablement amb l'edat mitjana d'abandonament dels estudis (17,6 anys). Les Illes Balears, a més, són la comunitat que té l'índex més elevat de joves de vint anys que fan feina.

En relació amb les causes específiques que provoquen aquest fenomen, creiem que les hipòtesis principals es vinculen amb la facilitat d'inserció laboral primerenca dels joves i amb la desvalorització dels estudis com a factor d'intercanvi i «èxit» social.

La pèrdua de confiança en els valors de l'estudi i la qualificació sembla que estan relacionades amb els factors que citam a continuació:

1. Factors relacionats amb la socialització familiar i les seves expectatives
2. Fracàs escolar
3. Oportunitats laborals no qualificades i primerenques
4. Descrèdit de la formació per pèrdua de correlació entre nivell formatiu i ingressos

1. Factors relacionats amb la socialització familiar i les seves expectatives

L'èxit i el fracàs escolar estan estretament relacionats amb unes determinades característiques socioeconòmiques i culturals de les famílies. Hi ha molta documentació, especialment la generada a Europa per l'escola francesa de sociologia de l'educació, però també, en altres contextos, per les aportacions de Bernstein i d'altres, que determinen que el fracàs escolar i l'abandonament precoç dels estudis estan molt vinculats a la desigualtat social «de base».

En el nostre context territorial, algunes de les situacions familiars que poden explicar el fenomen que ens ocupa serien les següents:

- Famílies sense expectatives de promoció social per als seus fills o que necessiten les seves aportacions econòmiques.
- «Borses» de joves emancipats que no tenen ocupació.
- Famílies treballadores que no supervisen adequadament els processos educatius i de socialització dels seus fills, els quals, a més, poden patir situacions de risc (consum de droga, conductes predelictives, etc.).
- Famílies immigrants mal adaptades a l'entorn social de residència.
- Altres situacions específiques.

2. Fracàs escolar

Alguns autors, com ara Gimeno, Sacristán, Salas, Marchesi, etc., atribueixen al sistema educatiu una gran part de la responsabilitat amb relació al fracàs escolar. A més dels factors que hem esmentat abans, una configuració determinada de l'escola no adaptativa ni integradora pot generar també

rebuig envers l'educació formal. Alguns dels factors que aquests autors citen com a generadors de rebuig (i «etiquetatge») són els següents:

- La utilització de les avaluacions i els resultats com a índex de fracàs escolar.
- Les dificultats del sistema escolar per atendre la diversitat de necessitats educatives dels alumnes.
- La presència de noves situacions que han de resoldre professors formats en intervencions sobre situacions i necessitats d'altre temps.
- Tot i que existeix un ampli debat al respecte, alguns autors pensen que hi ha una elevada correlació entre el PIB dels països i la quantitat de doblers que els pressupostos dels estats destinen a educació i els resultats educatius recollits als informes PISA (Pajares, Sanz, Rico 2004).

3. Oportunitats laborals no qualificades i primerenques

Les «oportunitats» laborals dels joves que abandonen l'escolaritat es relacionen amb conjuntures laborals molt concretes i són un risc important per al manteniment de l'ocupació i les possibilitats de promoció laboral i social. En aquests moments d'alentiment de l'activitat econòmica, especialment la vinculada al sector de la construcció, caldrà observar la possible incidència que aquesta conjuntura pugui tenir sobre les dades d'abandonament escolar, tot i que el gruix de l'ocupació vagi lligat al sector serveis i l'hoteleria, que sembla que estan més ben posicionats per afrontar l'alentiment.

4. Descrèdit de la formació per pèrdua de correlació entre nivell formatiu i ingressos

Tot i que sigui com a hipòtesi, podem cercar l'explicació a aquest fenomen en un factor relacionat amb la funció social de l'escola.

L'educació —amb l'esforç i la dedicació que requereix l'aprenentatge— ha perdut una gran part del valor d'intercanvi per arribar a uns determinats assoliments econòmics, que fins a aquests moments l'individu ha pogut aconseguir (de manera conjuntural) d'una manera menys costosa i ràpida (en termes d'esforç personal i inversió en temps), o almenys així ho percep una part de la població (segurament la que està més allunyada de la «cultura de l'educació» i dels seus valors). En aquest sentit, probablement com més allunyada està la possibilitat d'assolir un determinat estatus social mitjançant l'educació, més augmenta el risc que alguns joves es decantin per formes no normatives (il·legals) per poder accedir als béns que aparentment confereixen aquesta posició social.

En conclusió, pel que fa a les relacions entre mercat laboral i sistema formatiu, creiem que és oportú aportar algunes reflexions al respecte:

- La joventut a les Balears no constitueix un únic col·lectiu homogeni. Existeixen moltes maneres de «ser jove» i situacions objectives diverses de vida.
- Podríem afirmar que un gran nombre —i majoritari— de joves fan un plantejament a curt termini i d'immediatesa. Per això, abandonen de manera precoç els estudis i la formació, la qual cosa pot fer que en el futur la precarietat laboral augmenti i, a causa de l'escassa qualificació,

s'estanquin les seves possibilitats de millora i estabilitat laboral. Paral·lelament, si no hi posen remei, poden tenir més problemes socials.

- Hi ha pocs ponts entre el mercat laboral i la formació —inclosa la universitària— que permetin els joves recuperar l'accés als estudis en fases «postlaborals». Segurament l'accés per a majors de vint-i-cinc anys no sigui suficient com a via d'accés, atès que un 41,4% dels joves que no estudien declaren que en algun moment futur podrien continuar estudiant (Govern de les Illes Balears 2005).
- Cal canviar la concepció de l'escola perquè sigui un àmbit obligatori, però atractiu, per a la majoria dels joves.
- L'estructura productiva actual de les Illes probablement no permet que bona part dels joves que cursen estudis universitaris es puguin incorporar al món laboral mitjançant ocupacions pròpies dels estudis que hagin cursat. En aquest sentit, s'hauria de potenciar l'autoocupació, la innovació, la mobilitat dels «graduats», i reclamar més presència de persones qualificades al mercat laboral.
- Hi ha un grup de joves que estan en situació d'exclusió social i, fins i tot, de pobresa. Entre els col·lectius joves més vulnerables hi ha els immigrants, amb fills petits de famílies monoparentals, amb pocs ingressos econòmics i baixa competència professional; joves provinents de famílies de risc social o amb patologies que poden derivar en maltractaments. Moltes vegades, les seves xarxes relacionals potencien valors i comportaments vinculats a conductes inadaptades o anòmiques. Aquests col·lectius requereixen un plantejament compensatori específic basat a augmentar-los les oportunitats d'inserció i les quotes d'igualtat. La característica comuna d'aquests joves és que estan exclosos de xarxes de relació i suport social normalitzades.

CONCLUSIONS

L'abandonament escolar és un problema greu a la nostra comunitat autònoma que pot dificultar la cohesió social i posar en risc les trajectòries d'inserció social d'un nombre notable d'individus. L'abandonament no és solament un problema d'incompliment de la norma en els nivells obligatoris i de caire formal en els postobligatoris. Generalment, implica una opció vital molt arriscada i pot ser precursora de dificultats posteriors d'índole molt diversa.

Una societat que no faci del coneixement i de la competència personal un valor central està abocada a la pèrdua de competitivitat i exposada a contingències difícilment controlables.

El coneixement i la competència social i professional no solament es generen en l'àmbit universitari, sinó que els altres nivells postobligatoris no universitaris requereixen que siguin potenciats, de manera que lliguin la seva tasca amb unes opcions laborals determinades. L'increment de les relacions entre els sectors productius i els nivells formatius postobligatoris esdevé un factor important d'integració social, no solament laboral. En aquest sentit, l'empresariat ha de ser conscient que exigir qualificació al seu personal és un factor important per millorar de la competitivitat. A més, aquesta qualificació s'ha d'adaptar a les exigències de cada lloc de feina, però sempre és necessària i pot aportar aquest «valor afegit» que, en contextos competitius, pot fer tombar la balança cap al costat de la qualitat.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CALERO, J. (2006). *Equidad en educación: informe analítico del sistema educativo español*. Madrid: MEC-CIDE.
- CASAL, J. (1996). «Modos emergentes de transición a la vida adulta en el unbral del siglo XXI: aproximación sucesiva, precariedad y desestructuración». *REIS*, 75/96, pàg. 295-316.
- CENTRE D'ESTUDIS I PROGRAMES LABORALS DE LES ILLES BALEARS. (2006). *Anàlisi del mercat laboral. Joves menors de 30 anys*. Palma: Conselleria de Treball i Formació, Govern de les Illes Balears.
- CONSEJO DE LA JUVENTUD DE ESPAÑA. (2005). *OBJOVI. Observatorio Joven de Vivienda en España. Illes Balears. Primer trimestre 2005*. Madrid.
- CONSEJO ECONÓMICO Y SOCIAL DE ESPAÑA. (2006). *Economía, trabajo y sociedad. Memoria sobre la situación socioeconómica y laboral*. Madrid: CES ESPAÑA, Consell Econòmic i Social de les Illes Balears. Es pot consultar en línia a: <<http://www.ces.es>>.
- CONSELL ECONÒMIC I SOCIAL DE LES ILLES BALEARS. (2005). *Memòria del CES 2004. Sobre l'economia, el treball i la societat de les Illes Balears*. Palma: CES Illes Balears.
- CONSELL ECONÒMIC I SOCIAL DE LES ILLES BALEARS. (2007). *Memòria del CES 2006 sobre l'economia, el treball i la societat de les Illes Balears*. Palma: CES Illes Balears.
- FORQUIN, J. C. (1985). «El enfoque sociológico del éxito y el fracaso escolares: desigualdades de éxito escolar y origen social». *Revista Educación y Sociedad* 3, pàg. 198-228.
- GARCÍA, M. «Claves para el análisis y la intervención contra el absentismo escolar». A: MERINO, R.; DE LA FUENTE, G. (2007). *Sociología para la intervención social y educativa*. Madrid: Editorial Complutense.
- GONZÁLEZ, M.T. (2006). «Absentismo y abandono escolar: una situación singular de la exclusión educativa». *Revista Electrónica Iberoamericana sobre Calidad, Eficacia y Cambio en Educación (REICE)*. Vol. 4, núm. 1, pàg. 1-15.
- GOVERN DE LES ILLES BALEARS. (2005). *Anàlisi de la realitat social dels joves a les Balears 2005*. Palma: Direcció General de Joventut, Govern de les Illes Balears.
- INE. (2006). *Enquesta de població activa*.
- INJUVE. (2005). *Informe Juventud en España, 2004*. Madrid: INJUVE, Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.

MARCH, M. X. (dir.). (2005). *Anuari de l'educació de les Illes Balears, 2005*. Pollença: Fundació Guillem Cifre de Colonya.

MARCH, M. X. (dir.). (2006). *Anuari de l'educació de les Illes Balears, 2006*. Pollença: Fundació Guillem Cifre de Colonya.

OLIVER, J. L. (2005). *Guia didàctica de l'exposició «La realitat social dels joves»*. Palma: Sa Nostra, Inrevés.

OLIVER, J. L. (2005). *Actes de la Jornada «Causes de l'abandó escolar en els joves i programes d'inserció laboral», amb representants del Govern Hongarès*. SPEE-CES.

PAJARES, R; SANZ, A.; RICO, L. (2004). *Aproximación a un modelo de evaluación: el proyecto PISA 2000*. Madrid: Instituto Nacional de Evaluación y Calidad del Sistema Educativo, Ministerio de Educación, Cultura y Deporte.

SA NOSTRA-C.R.E. (2005). *Informe Econòmic i Social de les Illes Balears*, núm. 37, setembre 2005. Palma: Centre de Recerca Econòmica, Sa Nostra, UIB.

MEC. (2006). *Sistema estatal de indicadores de la educación 2006*. Madrid: MEC, Instituto de Evaluación (www.institutodeevaluacion.mec.es).

MEC. (2006). *Las cifras de la educación en España. Estadísticas e indicadores*. Madrid: MEC.

VARA COOMONTE, A. (1997). *Sociología de la Educación: claves fundamentales*. Santiago de Compostel·la: Tórculo.

VENTURA, J.; MARTÍNEZ, F. (2007). «Inserció laboral i empleabilitat en el marc de l'Espai Europeu d'Educació Superior: el cas de la Facultat de Pedagogia de la Universitat de Barcelona». *Temps d'Educació* 32, pàg. 99-119.